

R 1977-11

§ 69-74

3. X. [771003-1]

(69) (1) (SSaŽ - Vysočany, 3. 10. 77 dopoledne.)

Politicky je možno učinit skutečný krok vpřed v naší společnosti pouze tak, že vytvoříme duchovně, kulturně, mravně, myšlenkově, ale později i společensky, hospodářsky atd. prostor pro nezávislé cestování a nezávislou aktivitu lidí. Základní vadou naší (a nejenom naší) společenské skutečnosti je totální svrchovanost úřadů, které rozhodují o všem důležitém, a totální podřízenost občana, který je ve všem důležitém všestranně závislý na státu, na úřadech, na vládě, politických orgánech atd. V dalších krocích půjde o to, tento prostor postupně a organicky (tj. ne překotně, nýbrž s rozumem a s mírou, ale bez dlouhých přestávek, tj. ustavičně) rozšiřovat, prohlubovat a posilovat v jeho samostatnosti a nezávislosti. Konkrétní program postupné konstituce a zakořeňování nového „prostoru“ a nových struktur ve společnosti je třeba důkladně promyslet, ale v řadě variací, neboť je třeba postupovat také podle možností, jak se budou postupně otvírat. Jak se už dnes ukazuje, jedním z prvních pokusů bude po „Petlici“ a řadě podobných samizdatových edicí sít studijních kroužků s přednáškami a semináři vysokoškolských (a později snad i středoškolských) učitelů. Začne samizdatové vydávání několika „časopisů“ či sérií „sborníků“. Budou muset být zahájeny diskuse o politických koncepcích, a to nejenom v malých skupinkách za zavřenými dveřmi, ale také v mnoha domácích společnostech, mezi studenty atd., za tím cílem budou muset být pořizeny také these, stručné nástiny programů a také stručné zápisy o diskusích (pokud budou zajímavé) se záznamy o pozoruhodných stanoviscích. Časem bude nutno žádat o souhlas se zřízením skutečných organizací či společností, v nichž by byl položen základ pro rozhovory, diskuse a polemiky o všech aktuálních tématech a problémech. (Jednou z těchto organizací musí být ekumenická platforma spolupráce pro křesťanskou inteligenci.) Budou muset vzniknout nové časopisy, proto i nakladatelské základny, které by vydávaly nejen časopisy, ale i knihy. Nutná budou i nová knihovní střediska, kde také budou veřejně přístupné časopisy a noviny. V některé z dalších etap budou muset vzniknout střediska, zprostředkující zadávání práce bez politického kádrování, jakož i samostatné (nezávislé) družstevní podnikání, které by bylo naprosto od-

děleno od jakékoliv státní reglementace. Konečně zřízení nezávislého denního tisku, nezávislých škol atd. atd.

To všechno arci předpokládá, že dosavadní politická etablovaná moc bude ochotna krok po kroku vyklízet tento získávaný prostor. Nebude-li k tomu ochotna, pak ovšem nastane mnohem komplikovanější vývoj, který lze těžko odhadovat, protože ke slovu přijdou radikálnější, extremistické síly. Bude-li si o to svou neústupností dnešní a zítřejší politické vedení říkat, nebude v moci nikoho jiného v tom zabránit. Konec konců je známou věcí, že povahu odporu formuje především panující řád a vládnoucí skupina. Následky si pak bude muset přičíst sama. - Zkušenosti ovšem praví, že dobrovolně žádná vláda své pozice nevyklidila. Nicméně ani to není zcela pravda. Právě v minulých letech a také dnes ještě jsme svědky pokojného přechodu moci z rukou politické pravice (a přímo fašismu) do rukou středu a **levice**, např. v Řecku, v Portugalsku a ve Španělsku. Je sice pravda, že se naopak vyskytují jisté fašizující tendence jinde, zejména v NSR (omezíme-li se na Evropu). Nicméně lze z toho usoudit při stále se prosazující tendenci k světové integraci a vývojové konvergenci v různých zemích a dokonce v různých společenských soustavách, že k podobnému vývoji musí dojít také v tzv. socialistickém bloku. Ostatně Československo v roce 1968 už bylo takovým případem; je proto třeba očekávat nové podobné tendence, i když pravděpodobně tentokrát zase jinde (např. v Polsku nebo v Maďarsku). Pro každý případ je nutno připravit projekty a programy, které by mohly být předloženy státním orgánům v okamžiku, kdy budou ochotny o něčem podobném jednat.

3. X. [771003-2]

(70) (2) (SSaŽ - Vysočany, 3. 10. 77 odpol.)

Politika, politický život, političnost je - jak říká Jaspers - osud, na němž participujeme každý, ať chceme nebo nechceme, ať tím, že něco podnikáme, nebo tím, že nepodnikáme nic. („Das Politische ernst nehmen als das Schicksal, an dem jeder, durch Tun oder Nichttun, mitwirkt!“ »Wahrheit, Freiheit, Friede«, 1958, in 3335, *Philos. Aufsätze*, s. 54.) To je velmi důležité, jestliže tohle rozpoznáme. Pro nikoho z nás není možné se k politické sféře a vůbec politice obrátit zády a nemít s ní nic společného. Můžeme nanejvýš získat klamný dojem, že se na politickém dění nepodílíme; ale tím se dostáváme hlouběji do prolhanosti celého společenského dění (neboť tam, kde prolhanost nevládne, nemají lidé ani chuť se k politice obracet zády). Svou nečinností, politickým nicneděláním, svou nepolitičností jsme jen méně odpovědnými a neodpovědnými články, nositeli a činiteli falešné, zvrhlé politiky, neboť ta ovšem sama o sobě nemůže obstát, ale

potřebuje jednak aktivisty, jednak ty, kteří obstarávají chod všech věcí tak, aby její zvrhlé programy mohly být uskutečňovány bez potíží a účinně.

Ať se nám to líbí nebo ne, ať máme o politické dění zájem nebo nás nebaví, náleží to k povinnostem moderního člověka, aby se staral o své politické vzdělání a o úroveň své politické uvědomělosti. Je nedůstojné člověka, aby nerozuměl své vlastní situaci a sám sobě, aby nevěděl, co vlastně opravdu dělá, když něco podniká, a jaké důsledky má, když něco nedělá. – Ovšem musíme si uvědomit, že tzv. politický nezájem sám není pouhým nedostatkem, právě tak jako politická neznalost a neinformovanost není pouhou nepřítomností, absencí informací. V určitých situacích nejenže člověk neví, ale rád neví, tj. nechce vědět, aby nemusel mít pocit spoluodpovědnosti. Když po válce mnozí Němci říkali, že netušili, jaké hrůzy se děly za hranicemi koncentračních táborů, ba že vůbec nevěděli, že koncentrační tábory existují, považoval jsem to jako mnozí ostatní za pouhou lživou výmluvu. Ale pak jsem si v padesátých a v šedesátých letech měl příležitost ověřit, jak je možno si to „zařídít“, aby člověk nic nevěděl. A je možno si to zařídít tak, že člověk opravdu nic neví. A zase to není jenom produkt neodpovědnosti a bezohlednosti k postiženým, nýbrž je v tom i jakýsi akt sebezáchovy (i když ovšem ubohý a nefungující akt). Lidé by nemohli žít s plným vědomím toho, co se vskutku zlého děje; nemohli by přinejmenším žít tak, jako žijí dosud. A proto se brání vidět věci, jak jsou. Ba ještě víc, jdou vstříc onomu neblahému, zlému tlaku, který na ně dotírá a který je deformuje. Přestávají se mu bránit a otvírají se mu, aby jej viděli z nejlepší stránky, aby jej poznali v jeho „platnosti“, „nutnosti“, „kráse“ a „pravdivosti“. Zasněžené řádky o tom napsalo již mnoho myslitelů a publicistů; sám si vzpomínám zejména na Weilovou. A chce-li někdo takovéto lidi probudit z opiového snu, tak se tito lidé brání, neboť brání svůj duševní klid (bojí se totiž, že by se zbláznili, kdyby pohlédli skutečnosti do tváře). Proto samu politickou neinformovanost a apatii, nezájem a nevzdělanost nemůžeme považovat jen za to, čím se zdají, ale musíme jít na kořen věcí. Vyplývá pak z toho např. ten závěr, že pouhá osvěta, pouhé politické vzdělávání představuje jen velmi nepřesvědčivou odpověď na těžkosti, které jsou hlubšího rázu a v kterých se obráží nejenom jakási mělkost a poddajnost lidí, ale také tvrdost a krutost poměrů. Nicméně reflexe nad těmito skutečnostmi, které jsou komplikovanější, než by se na první pohled zdálo, je nezbytným projevem skutečné politické odpovědnosti. A politická odpovědnost nás pak vede k tomu, abychom vrhli co nejostřejší světlo na ně i na samotnou politickou situaci, a to co nejvěřejnějším způsobem. Neboť získat pro politickou od-

povědnost lidí, kteří se jí bojí, lze jen tak, že jim pravou tvář politické skutečnosti budeme vždy znovu stavět před oči, tak aby nemohli uhnout a aby se nemohli odvrátit.

4. X. [771004-1]

(71) (3) (SSaŽ - Vysočany, 4. 10. dopol.)

Jak se dosahuje politické svobody? Velmi se mýlí ti, kdož se domnívají, že to je v první řadě věc garancí a vnějšího zabezpečení. Ovšemže nám nejde o podceňování materiálních podmínek, bez nichž se svoboda dost dobře nemůže rozvinout a realizovat, ale nemůžeme tyto podmínky a okolnosti klást na první místo. Pro svobodu je nejzákladnější a primární věcí něco jiného: je to prostor nezávislého duchovního a myšlenkového života, prostor, v němž stanoviska, nápady a argumenty mají příležitost se veřejně vyjevit, ukázat, vyslovit. A takovýto prostor nevzniká primárně nějakým zabezpečováním a vnějšími zárukami, nýbrž je společným dílem mnoha odvážných jedinců, kteří jsou hotovi něco riskovat pro to, aby se mohli vyslovit, jak vpravdě věci vidí (je v tom ovšem i riziko omylu, ale tomu se nelze vyhnout tam, kde jde o pravdu). Tento prostor nezávislého myšlenkového, kulturního, mravního a duchovního života není jen politicky nezávislý, ale je v jistém hlubokém smyslu nezávislý na každém tlaku, každém donucení, ale také každém zvyku, návyku, předsudku atd. atd. Je to prostor, kam zásadně může vkročit každý, kdo je schopen a ochoten zproblematizovat sám sebe, své názory a své jistoty, resp. nechat je posoudit, zvážit, zhodnotit a také přehodnotit ve světle, které nemilosrdně a nestranně ukáže všechny stíny, závady, omyly a lži, které už jsme neviděli, protože jsme si na ně zvykli a počítali jsme s nimi jako se samozřejmostmi. Toto osvobození od sebe a svých chutí a nechutí, náklonností a antipatií atd. je předpokladem či spíše součástí onoho aktu otevřenosti, bez něhož se nemůžeme setkat s pravdou, ba bez něhož nejsme schopni vkročit na svět (a zůstáváme zaklesnuti do svého osvětí). Díky tomuto občanství ve světě a díky otevřenosti, s níž se setkáváme s pravdou, je vůbec možná obec, polis, a je možný i stát. Stát je legitimní jen potud, pokud respektuje tuto svou vlastní podmínku i předpoklad své lidské podstaty a svého lidského určení. Všude, kde se stát vymkne z tohoto rámce, musí být uváděn na svou legitimní cestu tak, že především je obnovován a posilován prostor nezávislého duchovního života, jehož jedním z důsledků a zároveň vnějších hrází proti intervencím hybridně narostlé moci jsou zákony a zejména formulovaná lidská a občanská práva. Nicméně tyto hráze přestávají mít smysl, jestliže nic nechrání, resp. jestliže život vymizel z těch míst, která mají být před záplavami chráněna. V žádném případě

nejsou tyto hráze schopny konstituovat život na místech, která jsou schopny pouze chránit.

Skutečná (i politická) svoboda spočívá v něčem jiném než v nepřítomnosti mocenských intervencí a nátlaku všeho druhu. Mocenská politika má vždycky tendenci obejít lidskou zakotvenost ve světě (resp. v „prostoru“) nezávislého duchovního života; proto právě tak často používá lsti, podvodu, dvojsmyslností, vyhrůžek, nátlaku a násilí. Ovšem politik, který pracuje výhradně nebo především těmito prostředky, nikdy nebude schopen přispět k vytvoření něčeho pozitivního pro společenský život, nebude schopen udělat pro společnost nic, co by posílilo její základní, lidské zakotvení ve svobodě a v pravdě. Takový politik je pro společnost jen velikým parazitem a projektantem parazitních akcí a struktur. Za ním zůstávají všude jen mrtvé zbytky morálního a duchovního života společnosti.

Kdo to však může odkryt, odhalit? A kdo to může ukázat a doložit ostatním? Toho pochopitelně není schopen sám politik (jakožto politik). To musí být politik filosofující, uvažující, reflektující, to musí být politický myslitel, politický spisovatel. K tomu je zapotřebí právě jistého odstupu od politického dění, aby se vazby **uvolnily** a aby se reflexe uvolnila pro nový pohled na něco. Politika nemůže nedegenerovat, nemá-li tento ponor, o který se musejí starat politici **myslitelů**, alespoň na nezbytnou distanci vzdálení aktivně prováděné praktické, technické politice. Proto platí, že filosofové a političtí spisovatelé nemají tendenci se aktivně podílet na vládě ani sami vládnout (leđa jako experiment, který má dočasné trvání a pak bude v reflexi podroben důkladnému prozkoumání). Ovšem ve chvíli, kdy skutečně by se stali „vládci“, tj. mocenskými politiky, přestávají být tím, čím jsou (čím byli) a nadále nejsou schopni zabezpečovat onen zmíněný ponor, bez něhož žádná politika ani polis – obec neobstojí.

4. X. [771004-2]

(72) (4) (SSaŽ - Vysočany, 4. 10. 77 odpol.)

Reflektující filosof, společenský a politický myslitel, spisovatel, lecky i umělec jiného zaměření chce a de facto musí usilovat o nalezení vlastního, samostatného úhlu pohledu, usiluje a musí usilovat o nezávislý vztah k pravdě a k situacím a věcem, jak se ukazují ve světle pravdy. To znamená nutnost se odtrhnout od běhu událostí, vytrhnout se z proudu a najít si místo, z něhož je možno se rozhlédnout a přehlédnout širší kontexty; ale zejména se vytrhnout a vstoupit do zcela nových, jiných kontextů, do nového prostoru, do nového světa. To odpovídá zkušenosti, že všechno skutečně nové (podstatně nové) znamená toto vykročení z dosavadní roviny na rovinu vyšší, z bezprostředního okolí do širších kontextů, z přítom-

nosti do sféry zpřítomněné minulosti a budoucnosti, ze sféry neživého do biosféry, z biosféry do „logosféry“ (nebo „noosféry“) atd. atd. V rámci „logosféry“ či „noosféry“, tj. ve světě slova, řeči nabývá mimořádné, přímo stěžejní důležitosti reflexe, tj. kritický přístup k vlastní aktivitě a její situovanosti z odstupu, umožněného právě světem logu a realizovaného různým způsobem v jednotlivých případech. A systematickým, vždy znovu podnikavým výkonem kritické reflexe je konstituována rovina filosofické práce, je konstituována přímo sama filosofie. Nicméně reflexe se uplatňuje jako podmínka nezbytného odstupu také v oborech jiných, speciálních i univerzálních. Jiným takovým univerzálním oborem je zejména veškeré slovesné umění (a slovesné prvky v ostatních druzích umění); speciálními obory jsou vědecké disciplíny (zejména zase humanitního zaměření), ale i určité typy hlouběji zakotvených aktivit, jako je třeba politika (v takovém případě tedy tzv. „nepolitická“ politika) nebo pedagogická činnost (nikoliv běžné učitelství) atd. atd. Ve vztahu k běžné, tj. technické, „praktické“, „politické“ politice představují všechny uvedené obory a aktivity schůdnou cestu potřebného odstupu, bez něhož se situace nemůže vyjevit ve své skutečnosti a ukázat, jaká vpravdě jest. Duchovní život je vpravdě možný pouze v prostoru základní svobody, tj. v prostoru jisté nezávislosti na konkrétním zaklesnutí člověka v konkrétní situaci, zejména pak nezávislosti na vlastních individuálních nebo společných zájmech, které mají vždycky obrovskou tendenci zkreslovat náš pohled na věci a na situaci (i vývoj událostí), a v prostoru otevřenosti vůči oslovující pravdě, vůči světlu, jež pravda vrhá do temných koutů a nevyjasněných situací.

Člověk jakožto člověk si musí udržovat trvale distanci, resp. schopnost distance jak od své zaklesnutosti do situace, tak od svých soukromých nebo skupinových zájmů, ale také od svých vlastních (individuálních i společných) aktivit. Dokonce lidské společenství je možné jen jako vztah solidarity a rozhovoru (nebo i polemiky) v prostoru, který není pouze exponentem dané situace či aktuálních (společných) zájmů, ani **ani** jen výrazem kmenové, rodové, národní, třídní apod. „příbuznosti“ či „blízkosti“, nýbrž výrazem respektu vůči závaznosti hodnot a platnosti pravdy, které se vyznačují právě univerzálním charakterem. Každá partikularita vytrhuje (resp. má tendenci vytrhnout) člověka z jeho vazeb na lidské univerzální společenství; existuje proti tomu jen jediný lék, totiž zařazení takové partikularity na určité místo v **univerzálních** „světovém“ rozvrhu, v hierarchii hodnot, jejíž „nahore“ a „dole“ je směrodatné a nevyplývá ze žádných partikulárních záležitostí a zájmů. Navíc být účasten na vskutku lidském společenství znamená ochotu předstoupit sám se svými vlastnostmi, vlohami, „statky“ (i duchovními, mravními a myšlenkovými) před kri-

tické posouzení, do plného a ostrého světla pravdy, spravedlnosti atd. Každé omezení **lidské** společenství má svá tabu, své nekritizovatelné kořeny a základy. Ale svobodný člověk je solidární s druhými, o nichž ví, že jsou stejně tak „jen“ lidé jako on. Proto právě se nemusí hrbit před nikým a před ničím, ale svůj vztah k druhým lidem zakládá na něčem, co je platné a závazné pro všechny a před čím všichni musí zmlknout, protože se musejí vydat bez výhrad posouzení ve světle pravdy. Otevřít se pravdě však lze „vpravdě“ jen tak, že najdeme způsob odstupů, distance od svých společenských determinantů a že dokonce budeme schopni distancovat se sami od sebe, tj. od svých východisek a předpokladů, od své podmíněnosti a také od svých stanovisek a názorů. Cílem takové distance není se jich bezpodmínečně vzdát, nýbrž právě jen najít od nich potřebný odstup, který by nám **umožnil** je kriticky přehlédnout a prověřit. Teprve pak je můžeme opět zaujmout, opět je přijmout, přistoupit na ně, neboť pak už to bude „přístup“ nikoliv bezděčný, nýbrž vědomý, reflektovaný, při němž budeme co nejlépe vědět, co vlastně děláme.

12. X. [771012-1]

(73) (5) (SSaŽ - Vysočany, 12. 10. 77 dopol.)

Vztah člověk-svět má také svou časovou dimenzi. Osvětí živé bytosti je vždy rozděleno na to, co je blízké, zpracované či zpracovatelné, „vlastní“ - a pak co je cizí, ohrožující, nepřátelské, škodící. To platí i o rostlinách, ale zvýšenou měrou o živočiších. U člověka však všechno cizí, nepřátelské, ohrožující lze strpět jen dočasně; veškeré myšlenkové úsilí reflektujícího člověka (resp. kriticky myslícího člověka) je zaměřeno k pochopení místa člověka a lidstva (ovšem také vlastního, individuálního místa) v kosmu, v přírodě, v dějinách i v aktuální situaci. Toto místo se však často ukazuje - zejména momentálně - velmi neuspokojivě realizováno; proto náleží k podstatě reflexe poměřit toto faktické, aktuální postavení vlastní nebo člověka a lidstva vůbec individuálním i obecně lidským posláním a povoláním. To ovšem není právě nic hotového, faktického, nýbrž „jen“ poukaz k budoucnosti (ne tedy poukaz k nějakému nadčasovému „ideálnímu“ stavu). „Poslání“ nikdy nemá charakter archetypu, tj. nějakého ideálního předobrazu, nýbrž jen jakéhosi poukazu a výzvy k vykročení určitým směrem. To proto, že vztah člověka ke světu není vztahem něčeho daného k jinému danému. Za prvé člověk sám je především to, čím (kým) bude; rozhodující jeho časovou dimenzí je budoucnost, od níž jedině lze očekávat nápravu všech věcí. Ale člověk je takový, jaký je jeho svět (přesněji: jaký je jeho vztah ke světu, jeho místo, postavení ve světě). To jednak znamená, že se člověk může měnit pouze tak, že mění „svůj“ svět, tj. svět ko-

lem sebe. Už první krok, jímž se člověk stal člověkem, znamenal hluboký přerýv v dosavadním světovém dění, neboť celý dosavadní svět se stal náhle pouhou partikularitou, totiž „pouhou přírodou“. Když k této hluboké **proměně** aktuálně došlo, nemohla být prakticky zaznamenána, protože navenek nic nenasvědčovalo tomu, že dojde k převratnému vydělení světa řeči, světa společnosti a světa úsilí o právo, spravedlnost a pravdu z původního „světa vcelku“. To vše přicházelo teprve z daleké budoucnosti, která se otevřela teprve oním rozhodujícím krokem člověka ven z hranic světa přírody (nebo lépe, případněji formulováno: které se člověk svým krokem **otevřela** a jejímuž oslovujícímu naléhání a přesvědčující výzvě se odevzdal k dispozici, pochopitelně aniž tenkrát byl schopen vědět a chápat, oč jde, i když ovšem obrovitost až fatálnost cesty, po níž se vydal, tušil a již se zároveň také děsil).

Z toho je zřejmé, že perspektiva člověka vždycky nějak koinciduje a dokonce konverguje s perspektivou světa vcelku. Právě tak, jako ve chvíli prvního kroku člověka k vydělení z přírody nic nenasvědčovalo, že se rodí a prosazuje svět naprosto nový, který má svůj základ jinde než ve světě dosavadním (tj. v dosavadním „světě vcelku“) a který v jistých ohledech bude schopen nejen obstát vedle přírody a „nad“ přírodou, ale který postupně bude vtahovat další a další vrstvy a části přírody do sebe a do svých struktur. To vše má významný charakter časovosti; **beze** zřetele na čas (a to dokonce na obrovské časové úseky, počítané na miliony a snad i více let) všechny uvedené i jiné základně důležité skutečnosti unikají naší pozornosti. Proto má hluboký smysl a nepochybnou oprávněnost uvažovat o vztahu člověk-svět z hlediska konce a cíle vývoje či spíše výstavby tohoto vztahu, tj. ve smyslu „eschatologickém“. Z podstatných důvodů nemůžeme mluvit o dění finálním či télickém (v běžném významu toho slova), neboť v žádném případě nejde o nějakou aristotelskou entelechii usilující dosáhnout naplnění „morfé“, přičemž tato morfé - či forma - je jednou provždy dána jako jakýsi pravzor. Konec v žádném případě není předem určen a dán; je „dán“ spíše jen směr. A ještě lépe řečeno: je „dána“ nedanost konce, je „dána“ otevřenost. Ovšem nedanost a otevřenost je právě ne-„daná“ a ne-„zavřená“. Tím se mj. zcela základně liší lidský svět od osvětí zoologického druhu Homo: všechny živočišné druhy jsou uzavřeny a zaklesnuty ve svém osvětí, kdežto člověk žije v otevřeném světě, tj. v otevřenosti světa, který se mu otvírá vstříc a kterému on sám se také otvírá vstříc. Jako samo jádro rozdílnosti vidím okolnost, že ne všechno, co není vlastní, blízké, osvojené, je nutně cizí a nepřátelské. Otevřenost lidské bytosti spadá vjedno s tím, že se vztahuje k budoucnosti **vcelku** (tj. ne pouze ke své budoucnosti) jako k něčemu, co očekává (co může očekávat)

s nadějí, co může radostně vyhlížet (i když neví, oč vlastně půjde a jaké to bude), na co může spoléhat, tedy co může učinit jakoby svým vlastním, ačkoliv neví, co se z toho přesně vyklube. Tento vztah k budoucnosti, který je nerozlučně spjat s onou podstatnou otevřeností, můžeme ve shodě se starou tradicí nazvat vírou. Víra je tedy jednou svou dimenzí vztahem ke světu, který se vyznačuje otevřeností, zejména otevřeností k budoucnosti, a dále svrchovanou aktivitou. (Naděje naproti tomu je otevřena vstříc budoucnosti i tam, kde je člověk vrcholné aktivity neschopen, ať už z jakýchkoliv důvodů.)

12. X. [771012-2]

(74) (6) (SSaŽ - Vysočany, 20. 10. 77 dopol.)

Jedním z předních úkolů politické reflexe je nepochybně skutečnost zmatených politických reakcí a rozhodování inteligence jako společenské vrstvy v době od první světové války až dodnes. V reakci na hospodářskou krizi a na nezaměstnanost a její těžké společenské důsledky se již ve dvacátých a hlavně potom ve třicátých letech nejprobudilejší a nejsvědomitější příslušníci inteligence, zvláště pak umělci, spisovatelé, ale i technici a vědci přesunovali podstatně nalevo a mnozí sympatizovali i s komunisty, ba vstupovali i do komunistické strany. Netrvalo to dlouho a ti nejaktivnější a nejinicativnější poznali zblízka způsoby, jak se s intelektuály ve straně zacházelo. Byli první vyloučení, byli první znovu přijatí. Ale to byly jen první červánky rudého postupu. Hlavním úkolem se zdálo střežit společnost před nebezpečím fašismu, který začal ohrožovat celou Evropu. A ve stínu nacistických a fašistických zvěrstev se nějak ztrácel ~~mysl pro~~ neméně nebezpečný fakt stalinských pogromů a monstrprocesů. Po druhé světové válce zejména mladá generace mnoho o této prehistorii nevěděla; ale co zažívali a prožívali ti starší, to alespoň pro mne zůstává záhadou. Mám totiž za to, že každému, kdo v dospělosti přihlížel stalinským procesům, muselo být jasné, že v padesátých letech jde o reprízu. Jak mohli nejen být zticha, ale jak mohli souhlasit? Jak mohli věc vysvětlovat, objasňovat jako když je smysluplnou, tedy alespoň nutnou nebo pochopitelnou? Protesty sice existovaly, ale byly sporadické, ba výjimečné. (A ovšem ihned stíhané.) Věc ovšem měla svůj háček: člověk, který se od procesů kriticky distancoval, měl neobyčejně znesnadněnou situaci, neboť prostě padl (byl shozen) do jednoho pytle s reakcí. Tomu se pokrokoví intelektuálové chtěli za každou cenu vyhnout, a proto také tlumili své kritické výhrady. Výsledkem byla ovšem ve skutečnosti pohroma: protože nedošlo vlastně k ostré a přísné kritice sovětských a potom reprizujících procesů v lidových demokraciích z vyhraněně socialistických a komunistických po-

zic, došlo nutně k takovému splynutí socialismu (přínejmenším sovětského a lidově-demokratického typu) a komunismu s těmito deviacemi, kterým se pak eufemisticky začalo po XX. sjezdu KSSS říkat „deformace“. V této věci se intelektuálové podstatně provinili proti socialismu a proti svému vlastnímu levicovému zaměření. Neboť kdo měl spíše rozpoznat pravdu v komplikované situaci než právě oni?

Toto politické selhání muselo ovšem vyvolat kritiku (a ovšem i sebekritiku) v řadách těch mladších socialistů a komunistů, pro něž padesátá **leta** byla první vážnou politickou zkušeností s tím, že také socialismus a komunismus není se stoprocentní samozřejmostí chráněn před deviacemi, před korumpováním a ztrátou své podstaty. Základní zkušeností těchto myslících mladých lidí se stalo nahlédnutí, že socialismus neobstojí bez demokratického pozadí a podhoubí, z něhož původně vyrostl. Ovšem správné ocenění a zhodnocení této zkušenosti není vůbec samozřejmostí, jak je zřejmé např. z diskusního příspěvku Zdeňka Mlynáře v Kolíně n. R. dne 27. 9. 77. Mlynář sice prohlásil, že levicovní intelektuálové na Východě si uvědomují, že také oni sami „spoluvytvořili stav, v němž už ani jim samým nelze dýchat a v němž si příliš pozdě uvědomují, že i pro levicového intelektuála je politická demokracie základní hodnotou“, ale jako důvod uvádí, že „hlavní a základní podmínkou jakýchkoli politických programů a také jakékoli tvůrčí, intelektuální práce samé je mít vůbec možnost svobodně formulovat a vyslovovat své názory“. To je příliš pragmatické vidění, které pochopitelně ve změněných podmínkách nemá šanci na přetrvání a přežití.

Demokratický program a demokratické struktury nejsou pouze nezbytným rámcem politické i intelektuální práce, ale jsou právě základnou, z níž socialistický program vyrůstá. Pro socialismus je demokracie nikoliv vnější podmínkou, nýbrž podmínkou vnitřní. Socialismus bez demokracie nemá jen ztíženou situaci, ale je bez demokracie nemožný. Socialismus vznikl, jak vždy opakují, radikalizací demokratického programu. **Demokracie** a socialismus náleží k sobě navzájem; demokratický systém a program je nevěrohodný a nepřesvědčivý bez dovedení demokratických principů do důsledků na rovině sociální a hospodářské. Jakmile však se tyto důsledky osamostatní a dokonce se postaví proti základu, z něhož vyrostly, rozpadá se sám jejich sociální a socialistický charakter a stává se čímsi podstatně jiným, totiž totální uzurpací, v níž sociální prostředky se stávají pouze účelovými, pragmatickými pákami na cestě k uchopení moci. Rozhodující pro posouzení každého „sociálního“ nebo „socialistického“ programu je jeho politická struktura. Znamená-li ohrožení a likvidaci demokratických struktur, jde o sociál-fašismus (jako je německý „národní

socialismus“ nebo **Mussoliniho** fašistický socialismus anebo – a tady už přestává konvence – stalinský socialismus).

Způsob, jakým se stále ještě Zd. Mlynář dívá na demokracii, svědčí o tom, že dokonce on sám nebyl dostatečně „podnícen k přemýšlení“, i když se obrací na západní intelektuály s politickým poselstvím, „které by mělo levicové intelektuály na Západě podnítit především k přemýšlení“. Zkušenosti z posledních 20–30 let musíme všichni podrobit reflexi mnohem důkladnější a pronikavější než dosud. A zase tu hlavní odpovědnost mají intelektuálové, příslušníci inteligence. Jako kapitalismus nemohl být vybudován bez dělnictva, i když je vykořisťoval (ba právě proto, že je potřeboval vykořisťovat), tak nemůže být nová společnost, založená na demokratických principech, ale dovádějící je do důsledků sociálních a hospodářských a blížící se tak vztahům sociální spravedlnosti, být vybudována ani trvat bez inteligence, bez vědců a odborníků nejrozumnějších profesí. Jednou to musí inteligenci dojít a musí si uvědomit, že je to dnes ona, na níž záleží svět budoucnosti. Svět bude takový, jaký vyprojektuje a promyšleně uvede do chodu právě ona. Neexistuje žádná jiná společenská skupina, vrstva či třída, která by svou podstavou byla spjata s budoucností společnosti a světa tou měrou a tak podstatně jako inteligence. Ale podmínkou je, že tato inteligence bude inteligentní, tj. že bude vědět, co dělá, a že udělá, co bude v jejích možnostech, aby odhadla i všechna hlavní budoucí nebezpečí.